

Δημήτριος Κανελλόπουλος

**Κοινωνικές αναπαραστάσεις και στοιχεία
λαϊκού πολιτισμού της Θεσσαλίας,
στον “Ζητιάνο” του Καρκαβίτσα
και στον “Συνταγματάρχη Λιάπκιν” του Καραγάτση**

Περίληψη

Τα λογοτεχνικά κείμενα πολλές φορές χάρη στην ιδιότυπη γραφή τους έχουν τη δυνατότητα να αποκτούν υπερτοπική και υπερχρονική διάσταση. Έτσι βοηθούν τους αναγνώστες να κατανοήσουν σε όλο τους το εύρος κοινωνικές αναπαραστάσεις, αναδεικνύοντας καθολικά αισθήματα, σκέψεις και αξίες. Ο “Συνταγματάρχη Λιάπκιν” και ο “Ζητιάνος” είναι χαρακτηριστικές περιπτώσεις τέτοιων έργων. Ο συνταγματάρχης του τσαρικού στρατού πρωτόγονος, ευαίσθητος, ασυμβίβαστος αλλά και ο δαιμόνιος και αδίστακτος ζητιάνος Τζιριτόκωστας, αποτυπώνουν με ενάργεια τον παλμό μιας αλλότριας προς τα σημερινά δεδομένα εποχής. Μέσα από τα κείμενα δύο αναγνωρισμένων Ελλήνων πεζογράφων, αναδεικνύεται πλειάδα λαογραφικών στοιχείων, ενώ παράλληλα προβάλλονται εικόνες και κοινωνικά στερεότυπα που χαρακτηρίζουν οικισμούς του θεσσαλικού κάμπου, λίγο μετά την απελευθέρωση. Η αποτύπωση και μελέτη του παραδοσιακού υλικού που περιέχεται, είναι δυνατόν να αποτελέσει αντιπροσωπευτικό δείγμα για σύγκριση παραδοσιακών και νεωτεριστικών στοιχείων και να λειτουργήσει ως βάση για τη διερεύνηση αλλαγών του παραδοσιακού πολιτισμού και των παραγόντων που συντέλεσαν σ’ αυτή τη διαδικασία.

Η μελέτη του θεσσαλικού βίου αποτέλεσε πεδίο αναφοράς αρκετών νεοελλήνων συγγραφέων. Κορυφαία δείγματα γραφής μάς έχουν παραδοθεί μέσα από σελίδες λογοτεχνών, με πηγαίο αφηγηματικό ταλέντο, όπως ο Καρκαβίτσας και ο Καραγάτσης. Εικόνες του χθες, τόσο οικείες και τόσο αλλότριες, αποτυπώνονται μέσα από τη δράση δύο εμβληματικών ηρώων. Στις σελίδες του *Ζητιάνου* προβάλλεται η ζωή στο Νυχτερέμι (σημερινός Παλαιόπυργος¹) λίγο μετά την προσάρτηση της Θεσσαλίας στο ελληνικό κράτος (1881), ενώ στο *Συνταγματάρχη Λιάπκιν* αποτυπώνεται η κατάσταση που επικρατεί στη Λάρισα και στα χωριά της επαρχίας, 4 σχεδόν δεκαετίες αργότερα.

Ενδιαφέρον στοιχείο για τη συγκριτική αποτίμηση των δύο κειμένων αποτελεί η βαθιά μελέτη και γνώση του Θεσσαλικού τοπίου και των κατοίκων του από τους συγγραφείς. Έχοντας ζήσει και οι δύο στο χώρο αυτό, αποτυπώνουν με ενάργεια και πληρότητα ό,τι δε θέλουν να χαθεί στη ροή του πανδαμάτορος χρόνου. Ο μεταγενέστερος Καραγάτσης έχει εντρυφήσει στη μελέτη του Καρκαβίτσα και έχει δεχτεί τις επιδράσεις του. Η χαρακτηριστικότερη παραδοχή αυτής της σχέσης είναι η ίδια η ομολογία του Καραγάτση για το πόσο υπολήπτει τον Ηλείο συγγραφέα: “*Ο ποταμός (Πηνειός) βγαίνοντας από το φαράγγι σχίζει το τρίγωνο που έφτιαξε αυτός μόνος του με τις προσχώσεις του βούρκου του: Το τρίγωνο της Νυχτερέμι. Είναι ένας κάμπος μοναδικής ευφορίας πνιγμένος στην πιο ετερόκλητη βλάστηση, πνιγμένος στις γονιμικές υγρασίες των*

1 Μαστροδημήτρης, Π, Δ. 1984. *Νεοελληνικά. Μελέτες και άρθρα*. Τόμ. Β'. Αθήνα, Γνώση, σελ. 99.

νερών. Σ' αυτό το τρίγωνο είναι τοποθετημένη η δράση του Ζητιάνου. Κι όπου μίλησε ο Καρκαβίτσας οι άλλοι πρέπει να σιωπών²».

Η ιδιάζουσα αυτή σχέση τονίζεται και από τον Ανδρέα Καραντώνη που επισημαίνει τις πολλαπλές επιρροές του Καρκαβίτσα στο έργο του Καραγάτση αλλά και του Στρατή Μυριβήλη: «*Δύο από τα μεγαλύτερα ταλέντα της μεσοπολεμικής πεζογραφικής γενεάς, ο Στρατής Μυριβήλης και ο Μ. Καραγάτσης, χρωστών πολλά στη γλωσσοπλαστική αίσθηση, στη γήινη γεύση, στον αφηγηματικό ρεαλισμό, ακόμα και στη νεοελληνική θεματογραφία του Καρκαβίτσα. Κάποιοι τραχείς τύποι αγροτών στη “Ζωή εν Τάφω” του Μυριβήλη, καθώς και ο Λιάπκιν του Καραγάτση, δεν είναι ολότελα άσχετοι με τον Τζιριτόκωστα και με άλλους χωριάτες της διηγηματογραφίας του³*».

Εξετάζοντας χωριστά τον κάθε συγγραφέα παρατηρούμε ότι οι περιηγήσεις του Καρκαβίτσα⁴, αποτέλεσαν το εφαλτήριο για την συγγραφή του Ζητιάνου, έργου που από τα πρώτα χρόνια της παρουσίας του συναρπάζει. Ο συγγραφέας⁵ συνήθιζε να συγκεντρώνει λαογραφικό ή ιστορικό υλικό από τους τόπους που επισκεπτόταν και τα γεγονότα που περιγράφει, στηρίζονται είτε σε πραγματικά περιστατικά είτε σε τοπικές παραδόσεις. Το έργο δεν είναι ηθογραφικό σύμφωνα με τις υποδείξεις του διαγωνισμού της Εστίας⁶ αφού δεν τονώνει «το αίσθημα τής προς τα πάτρια αγάπης», προβάλλοντας «τα ευγενή ήθη, έθιμα, μύθους και παραδόσεις του λαού⁷». αλλά η ψυχογραφική δύναμη τού δημιουργού το κάνει να ξεπερνά τις επιταγές της ηθογραφίας. Ο συγγραφέας προβληματίζεται για την κατάσταση του έθνους και την οικονομική εξαθλίωση των κατοίκων της υπαίθρου που μαστίζονται από την άγνοια και τις προλήψεις⁸. Εδώ η καταγγελία του ατόμου, ο εκφυλισμός του ανθρώπου μέσα στις πιο αμείλικτες συνθήκες ζωής, γίνεται πιο κατηγορηματικός⁹. Τα έθιμα πλέον δεν αντιμετωπίζονται από τη γραφική τους πλευρά αλλά προβάλλεται η σκοτεινή τους όψη¹⁰.

Το κείμενο χαρακτηρίζεται από καυστικότητα με την οποία κατακρίνονται τα κακώς κείμενα. Πρόκειται για ένα ζοφερό πίνακα της ελληνικής πραγματικότητα όπου το κακό όχι μόνο μένει ατιμώρητο αλλά και θριαμβεύει. Η δράση τοποθετείται σε ένα τυπικό χωριό της Θεσσαλίας. Η πλοκή του έργου εκτυλίσσεται σε διάστημα τεσσάρων

2 Καραγάτσης, Μ. 2003. *Περιπλάνηση στον κόσμο. Ταξιδιωτικές εντυπώσεις*. Αθήνα, Εστία⁴, σελ. 51. Πρόκειται για άρθρα του Καραγάτση αναφερόμενα στη Θεσσαλία που δημοσιεύτηκαν στην *Καθημερινή* κατά το διάστημα 15 ως 19 Μαΐου 1938.

3 Καραντώνης, Α. 1981. *Κριτικά*. Αθήνα, σελ. 187.

4 Πρόκειται για το πρώτο ερέθισμα για τη συγγραφή του Ζητιάνου, δημοσιευμένο σε 12 συνέχειες. Καρκαβίτσας, Α. «Κράβαρα οδοιπορικά σημειώσεις», *Εστία*, 1890, στο Παπαθανασόπουλος, Θ. 1990. "Ο αληθινός "Ζητιάνος" του Καρκαβίτσα". *Νέα Εστία* 1517, σελ. 1230.

5 Ήδη από το 1897 ο Σουρής σημείωνε προφητικά:

*«Ανδρέα Καρκαβίτσα βιβλίον εκ των πρώτων
τουτέστιν ο Ζητιάνος οπου θα κάμη κρότον,
αντάξιον της φήμης του φίλου συγγραφέως,
που μες στους κορυφαίους καλείται κορυφαίος»*.

Σουρής, Γ. 1897. *Ο Ρωμηός*, σελ. 4β, 22/11/1897.

6 Πολίτου - Μαρμαρινού, Ε. 1987. «Ηθογραφία». Στο *Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα*, τόμ. 26. Αθήνα, σελ. 220.

7 *Δελτίον της Εστίας*, αριθ. 333, 15 Μαΐου 1883, σελ. 1.

8 Χαρακτηριστική είναι η έλλειψη κρατικής μέριμνας (διοικητικής, εκπαιδευτικής, εκκλησιαστικής) βλ. Μαστροδημήτρης, Π, Δ. 1984. *Νεοελληνικά. Μελέτες και άρθρα*. ό. π. σελ. 99.

9 Vitti, Μ. 1991. *Ιδεολογική λειτουργία της ελληνικής ηθογραφίας*, Αθήνα, Κέδρος³, σελ. 90.

10 «Στο Ζητιάνο...προκαταλήψεις και μάγια ταλαιπωρούν τους χωρικούς του». Vitti, Μ. 2003. *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*. Αθήνα, Οδυσσέας, σελ. 309.

ημερών¹¹ όσο ακριβώς χρειάζεται ο ήρωας για να εξαπατήσει τους Καραγκούνηδες. Η νουβέλα, γραμμένη το καλοκαίρι του 1895 ως τις αρχές του 1896, δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα *Εστία* (9.4.1896 ως 8.6.1896). Κατά την Έρη Σταυροπούλου¹² «*Ο Καρκαβίτσας [...] μοιάζει να παίρνει τη σκυτάλη από τον Παύλο Καλλιγά [...]. Οι κρατικοί υπάλληλοι παρανομούν, χρηματίζονται και ενδιαφέρονται αποκλειστικά για τη δική τους καλοπέραση. Από την άλλη, οι Καραγκούνηδες, εντελώς αμόρφωτοι, γίνονται σκλάβοι, όχι μόνο των πλούσιων και των ισχυρών, αλλά πολύ περισσότερο υποδουλώνονται σε ένα πλήθος προλήψεων και δεισιδαιμονιών*».

Οι κάτοικοι του θεσσαλικού κάμπου, εργάτες του καθημερινού μόχθου, προβάλλονται ως άνθρωποι με επαναστατική διάθεση έναντι των Τούρκων¹³. Παρουσιάζονται απογοητευμένοι από την ενσωμάτωση του 1881 και το νέο καθεστώς διοίκησης. Θεωρώντας την απελευθέρωση απλά ως αλλαγή δυνάστη¹⁴, φτάνουν στο συμπέρασμα πως ίσως υπό Τουρκική κατοχή τα πράγματα να ήταν καλύτερα¹⁵. Καθώς βρισκόμαστε σε μια μεταβατική ιστορικά κατάσταση, αγωνίζονται να διασφαλίσουν δικαιοδοσία στη γη τους και να αποτρέψουν τη μετατροπή της σε τσιφλίκια¹⁶.

Ο Καρκαβίτσας αρέσκεται στην καταγραφή των αισθημάτων και της συμπεριφοράς των Καραγκούνηδων απέναντι στην εξουσία και ιδίως στους πολιτικούς εκφραστές της. Οι κάτοικοι χωρίς να είναι αρνητικοί προς τους προεστούς¹⁷ κατά την ύστερη τουρκοκρατία, μέμφονται τούς κάθε λογής πολιτευόμενους¹⁸ οι οποίοι με υπερβολικές υποσχέσεις και δημοκοπώντας ασύστολα¹⁹, επιδιώκουν να προσποριστούν προς ίδιον όφελος τον έλεγχο της περιοχής.

Η σχέση των ντόπιων με τους βουλευτές (**βουλευτές** σύμφωνα με το συγγραφέα²⁰), χαρακτηρίζεται από συναλλαγή και ατομικιστική διάθεση²¹, ενώ η πλειοψηφία επιλέγει ως πολιτικούς, τους εκπροσώπους εκείνους που και πριν την ενσωμάτωση είχαν αναγνωρισμένη δύναμη²². Η εκάστοτε καθεστωτική αλλαγή συνεπάγεται μεταθέσεις και εκτοπίσεις των αντιπάλων δημοσίων υπαλλήλων²³. Σε ένα πολιτικό σκηνικό όπου ο χρηματισμός οργιάζει²⁴, η εκδούλευση κυριαρχεί και το λαθρεμπόριο αποτελεί καθημερινή πρακτική²⁵, αρκετοί κρατικοί λειτουργοί ενδιαφέρονται αποκλειστικά για τον προσωπικό τους πλουτισμό, αδιαφορώντας για την κοινωνική ευημερία και πρόοδο. Αναφέρει χαρακτηριστικά: «*Όσο για συνείδηση αυτή κοιμάται αζύπνητη από καιρό σ' όλα τα πατριωτικά στήθη του έθνους. Κ' επιτέλους μήπως*

11 Ο Τζιριτόκωστας φτάνει στο Νυχτερέμι Κυριακή απόγευμα και το έργο ολοκληρώνεται την Πέμπτη.

12 Σταυροπούλου, Έ. 1997. «Ανδρέας Καρκαβίτσας». Στο *Η παλαιότερη πεζογραφία μας - Από τις αρχές της ως τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο (1880-1900)*. Αθήνα, Σοκόλης, σελ. 199.

13 Καρκαβίτσας, Α. 1989. *Ο Ζητιάνος*. Αθήνα, Εστία, σελ. 164.

14 Καρκαβίτσας, Α. 1989. *Ο Ζητιάνος*, ό.π. σελ. 58.

15 Καρκαβίτσας, Α. 1989. *Ο Ζητιάνος*, ό.π. σελ. 58.

16 Καρκαβίτσας, Α. 1989. *Ο Ζητιάνος*, ό.π. σελ. 13.

17 Καρκαβίτσας, Α. 1989. *Ο Ζητιάνος*, ό.π. σελ. 12-13.

18 Καρκαβίτσας, Α. 1989. *Ο Ζητιάνος*, ό.π. σελ. 17.

19 Καρκαβίτσας, Α. 1989. *Ο Ζητιάνος*, ό.π. σελ. 135.

20 Καρκαβίτσας, Α. 1989. *Ο Ζητιάνος*, ό.π. σελ. 16.

21 Καρκαβίτσας, Α. 1989. *Ο Ζητιάνος*, ό.π. σελ. 17.

22 Καρκαβίτσας, Α. 1989. *Ο Ζητιάνος*, ό.π. σελ. 17.

23 Καρκαβίτσας, Α. 1989. *Ο Ζητιάνος*, ό.π. σελ. 25.

24 Καρκαβίτσας, Α. 1989. *Ο Ζητιάνος*, ό.π. σελ. 14.

25 Καρκαβίτσας, Α. 1989. *Ο Ζητιάνος*, ό.π. σελ. 119.

έκλεφτε κανένα; Το Δημόσιο δεν εξημιωνόταν και τίποτε, αν είσπραττε μερικές χιλιάδες δραχμές ολιγότερες. Άλλωστε μήπως αυτός θα έφτιαχνε το Ρωμαίικο...²⁶».

Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός πως οι Καραγκούνηδες θεωρούν ως μια από τις αιτίες της φαυλότητας που χαρακτηρίζει την κρατική μηχανή, την ανέλιξη σε σημαίνουσες θέσεις της δημόσιας διοίκησης, προσώπων από την Πελοπόννησο και τη Στερεά Ελλάδα, τα οποία τους στερούν βασικές ελευθερίες: «Αμ', Μωραΐτης και δικηόρος τι καρτεράς;...Μωρέ λεφτεριά που μας την ήφεραν, λiew! Επλάκωσαν όλ' οι απένταροι τη Αθήνας και κοιτάν να μας γδάρουν ως το κόκκαλιο²⁷». Οι νεοσύστατες κρατικές υπηρεσίες στη Λάρισα, πολιτικές και στρατιωτικές, είναι φίλα προσκείμενες προς τους Τούρκους²⁸, υποστηρίζουν τα δικαιώματα των μπέηδων και τιμωρούν τους χωρικούς, εξυπηρετώντας τη διπλωματία της εποχής²⁹. Απόρροια αυτού του γεγονότος είναι ο φόβος των ντόπιων προς τους Τούρκους, λόγω της κυριαρχίας αιώνων³⁰, και η δουλικότητα στη συμπεριφορά τους προς μπέηδες και αγάδες³¹, αν και έχει μεσολαβήσει η απελευθέρωση του 1881 και τα δεδομένα έχουν διαφοροποιηθεί³².

Η θεσσαλική κοινωνία της υπαίθρου που περιγράφεται, αποδίδει με μελανά χρώματα μια κατα βάση δυσάρεστη κατάσταση³³. Οι χωρικοί περιγράφονται ως άνθρωποι πονηροί³⁴, αφιλόξενοι³⁵, χωρίς αισθήματα³⁶, μελαγχολικοί και ταπεινοί³⁷. Σε κάποιες περιπτώσεις εκδηλώνουν τις ευαισθησίες τους αλλά αυτό συμβαίνει προς το σούρουπο της μέρας λόγω του μυικού κάματος³⁸ και στη σχέση τους με κάποια οικόσιτα ζώα³⁹. Αντίθετα οι γυναίκες τους εκδηλώνουν σε κάθε ευκαιρία τα φιλάνθρωπα αισθήματά τους προς τους αναξιοπαθόντες⁴⁰. Σε άλλο σημείο του έργου παρουσιάζονται διπρόσωπες, άλλα να πιστεύουν και άλλα να κάνουν⁴¹, ενώ αρέσκονται σε θέματα κοινωνικού σχολιασμού και κριτικής⁴². Αξίζει να επισημανθεί η στωικότητα των Καραγκούνηδων μπρός στο θάνατο, καθώς ούτε μοιρολογούν, ούτε μαυροφορούν, θεωρώντας ότι ο Θεός πήρε το νεκρό μαζί Του, επειδή τον αγαπούσε⁴³.

26 Καρκαβίτσας, Α. 1989. *Ο Ζητιάνος*, ό.π. σελ. 117.

27 Καρκαβίτσας, Α. 1989. *Ο Ζητιάνος*, ό.π. σελ. 15.

28 Καρκαβίτσας, Α. 1989. *Ο Ζητιάνος*, ό.π. σελ. 14.

29 Καρκαβίτσας, Α. 1989. *Ο Ζητιάνος*, ό.π. σελ. 165.

30 Καρκαβίτσας, Α. 1989. *Ο Ζητιάνος*, ό.π. σελ. 19.

31 Καρκαβίτσας, Α. 1989. *Ο Ζητιάνος*, ό.π. σελ. 18.

32 Καρκαβίτσας, Α. 1989. *Ο Ζητιάνος*, ό.π. σελ. 50.

33 «Οι αγρότες εμφανίζονται αποκτηνωμένοι από τον κάματο, βρώμικοι, χυδαίοι και βλάστημοι, όπου μόνον όσοι δεν έχουν νιώσει ακόμα τη ζωή -τα παιδιά, οι κοπελιές – μπορούν να είναι πρόσχαροι» Vitti, Μ. 1991. *Ιδεολογική λειτουργία της ελληνικής ηθογραφίας* ό. π., σελ. 92.

34 Καρκαβίτσας, Α. 1989. *Ο Ζητιάνος*, ό.π. σελ. 58.

35 Καρκαβίτσας, Α. 1989. *Ο Ζητιάνος*, ό.π. σελ. 74.

36 Καρκαβίτσας, Α. 1989. *Ο Ζητιάνος*, ό.π. σελ. 37, 52, 55.

37 Καρκαβίτσας, Α. 1989. *Ο Ζητιάνος*, ό.π. σελ. 26.

38 Καρκαβίτσας, Α. 1989. *Ο Ζητιάνος*, ό.π. σελ. 136.

39 Καρκαβίτσας, Α. 1989. *Ο Ζητιάνος*, ό.π. σελ. 115.

40 Καρκαβίτσας, Α. 1989. *Ο Ζητιάνος*, ό.π. σελ. 88, 130.

41 Καρκαβίτσας, Α. 1989. *Ο Ζητιάνος*, ό.π. σελ. 82.

42 Καρκαβίτσας, Α. 1989. *Ο Ζητιάνος*, ό.π. σελ. 75.

43 Καρκαβίτσας, Α. 1989. *Ο Ζητιάνος*, ό.π. σελ. 133, 134.

Η εικόνα των χωρικών φαίνεται να διαφοροποιείται τις επόμενες δεκαετίες⁴⁴ χωρίς ωστόσο να φτάνει σε ένα επιθυμητό αποτέλεσμα. Ο Καραγάτσης μέσα από τις σελίδες της Καθημερινής του 1938, δίνει εικόνες της θεσσαλικής υπαίθρου, με τους Καραγκούνηδες να αντιμετωπίζουν με δυσπιστία την καθημερινότητα: «Εδώ και είκοσι χρόνια η απαλλοτρίωση λευτέρωσε το σκλάβο της γης, τον έκανε αφέντη στα χωράφια του. Ο Καραγκούνης είδε καλύτερες μέρες. Έμαθε να σηκώνει το κεφάλι, να κοιτάει στα μάτια να λέει το στοχασμό του. Όχι απόλυτα βέβαια... Ο Καραγκούνης οργώνει ακόμα το χωράφι του σκυφτός, περπατάει στον αύλακά του ταπεινός, κοιτάει το αντικρινό του κάτω από τις τούφες των φρυδιών του με μάτι, σκληρό, πονηρό, υποψιασμένο⁴⁵».

Ο Ζητιάνος περιγράφει μια κλειστή αγροτική κοινωνία όπου οι συμπεριφορές των προσώπων είναι δέσμιες των κοινωνικών συμβάσεων⁴⁶: «Η κόρη με το πρώτο ψέλλισμα των ονομάτων της οικογενείας έμαθε να ψελλίζει και του αντρός της τ' όνομα⁴⁷». Συχνά μέσα στο κείμενο παρακολουθούμε την ερμηνεία κοινωνικών και ψυχικών φαινομένων των ηρώων αλλά και τη λειτουργία των κοινωνικών στερεοτύπων⁴⁸. Προβάλλεται μια ανδροκρατούμενη κοινωνία⁴⁹ όπου η απόκτηση αρρενων τέκνων, εξασφαλίζει την ύπαρξη εργατικών χεριών για την καλλιέργεια της γης αλλά και την καταξίωση από το σύνολο: «Ν' αποχτήση στείλιάρι δεύτερο, έτοιμο να πάρη τη θέση του πατέρα του σε κάθε κακοτυχία! [...] Αλοίμονον από την οικογένεια που της λείπει ο άντρας⁵⁰». Η συμπεριφορά των ανδρών προς τις γυναίκες τους είναι δεσποτική. Τους βλέπουμε να τις δέρνουν⁵¹, να τις βλαστημούν⁵² και να τις θεωρούν υποδεέστερες.

Οι γυναίκες ασχολούνται με δευτερεύουσες αγροτικές ασχολίες όπως το καθάρισμα των καλαμποκιών⁵³ και κατα βάση με την ανατροφή των παιδιών⁵⁴. Τα κορίτσια μεγαλώνουν έχοντας αίσθημα μειονεξίας έναντι των αγοριών⁵⁵. Τελικός τους στόχος ο γάμος, ενώ δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις του αρραβώνα από τη νηπιακή ηλικία⁵⁶. Κάποιες φορές βέβαια ο αρραβώνας διαλύεται⁵⁷ καθώς ο υποψήφιος επιλέγει ως σύζυγο, κάποια με περισσότερη προίκα. Εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι για τους

44 Για το αγροτικό ζήτημα της Θεσσαλίας βλ. τις μελέτες α) Βεργόπουλος, Κ. 1975. *Το αγροτικό ζήτημα στην Ελλάδα. Το πρόβλημα της κοινωνικής ενσωμάτωσης της γεωργίας*. Αθήνα, Εξάντας³, σελ. 116-162 και β) Ψύρρας, Θ. 2010. *Κιελέρ, στον ήλιο μοίρα*. Αθήνα, Μεταίχμιο.

45 Καραγάτσης, Μ. 2003. *Περιπλάνηση στον κόσμο. Ταξιδιωτικές εντυπώσεις*, ό.π., σελ. 44.

46 Αυτή η θεώρηση στάθηκε αιτία αρνητικών κρίσεων: «Ο Καρκαβίτσας παραλείπει να μας δείξει από πού βγαίνει αυτή η ζωή ποιες συνθήκες αναγκάζουν τον άνθρωπο να καταντήσει στο έσχατο αυτό σημείο του ξευτελισμού και της αθλιότητας (...) αντί να μας συγκινήσει μας κινάει το γέλιο ή μας αφήνει αδιάφορος». Παρορίτης, Κ. «Ανδρέας Καρκαβίτσας», στο Μαστροδημήτρης, Π.Δ. 1980. *Ο Ζητιάνος του Καρκαβίτσα*, Αθήνα, Καρδαμίτσα, σελ. 56.

47 Καρκαβίτσας, Α. 1989. *Ο Ζητιάνος*, ό.π. σελ. 84.

48 «Αν και η καρδιά του Καραγκούνη δεν είναι μαλακότερη από την πέτρα [...] αν δεν ήταν ο κουτόκοσμος οι ζητιάνοι θα εμοφούσαν της πείνας μέσα στα ξεροβούνια της πατρίδας». Καρκαβίτσας, Α. 1989. *Ο Ζητιάνος*, ό.π. σελ. 55.

49 Μπαλούμης, Ε. 1999. *Ανδρέας Καρκαβίτσας. Ο ανατόμος της λαϊκής κοινότητας*. Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, σελ. 146.

50 Καρκαβίτσας, Α. 1989. *Ο Ζητιάνος*, ό.π. σελ. 105.

51 Καρκαβίτσας, Α. 1989. *Ο Ζητιάνος*, ό.π. σελ. 95.

52 Καρκαβίτσας, Α. 1989. *Ο Ζητιάνος*, ό.π. σελ. 109.

53 Καρκαβίτσας, Α. 1989. *Ο Ζητιάνος*, ό.π. σελ. 75.

54 Καρκαβίτσας, Α. 1989. *Ο Ζητιάνος*, ό.π. σελ. 77.

55 Καρκαβίτσας, Α. 1989. *Ο Ζητιάνος*, ό.π. σελ. 76.

56 Καρκαβίτσας, Α. 1989. *Ο Ζητιάνος*, ό.π. σελ. 84.

57 Καρκαβίτσας, Α. 1989. *Ο Ζητιάνος*, ό.π. σελ. 85.

Καραγκούνηδες ο θεσμός της προίκας⁵⁸, δεν έχει ανάλογη βαρύτητα, όπως σε άλλες περιοχές της Ελλάδας την ίδια εποχή. Σε μια υποκριτικά πουριτανική κοινωνία, οι γυναίκες της θεσσαλικής υπαίθρου παρουσιάζονται σεξουαλικά σχετικά απελευθερωμένες⁵⁹, ενώ θίγεται το θέμα των προγαμιαίων σχέσεων ακόμα και με συγγενείς τους⁶⁰. Συνήθως αποκτούν αρκετά παιδιά και λόγω της οικονομικής δυσπραγίας, τις προβληματίζει το θέμα της έκτρωσης⁶¹, την οποία όμως επιδιώκουν να αποφύγουν κατά το συγγραφέα, λόγω θρησκευτικών πεποιθήσεων⁶².

Θύματα οι ίδιες προλήψεων και δεισδαιμονιών, κουτοπόνηρες κι ευκολόπιστες, ασφυκτιούν μπρος στην προκαθορισμένη μοίρα που τους κληροδοτήθηκε και θέλουν να δώσουν τέλος σ' αυτή τη διαδοχή του κακού: «Θέλω σερνικό παιδί! Μπορείς να μου δώσεις σερνικό παιδί⁶³;» Η γυναίκα προβαλλόμενη ως θύμα της κοινωνίας, προξενεί τον οίκτο του αναγνώστη. Στο έργο το λαογραφικό υλικό κυριαρχεί στο πρόσωπο κυρίως των γυναικών που ξέρουν από μάγια και γιατροσόφια.

Η ψυχολογία της μάζας χαρακτηρίζει τις γυναίκες που προσπαθούν να αντιπαρέλθουν τις δυσκολίες με παγανιστικές μεθόδους. Εμφανίζονται επιρρεπείς σε μυστήρια και σύμβολα⁶⁴ και γοητεύονται από τις αποκρυφιστικές ενέργειες του ζητιάνου στη θράκα⁶⁵. Παρουσιάζονται να κατέχουν το πώς οι εξορκισμοί και η μαγεία λειτουργούν εις βάρος των γειτόνων τους⁶⁶ αλλά και το πώς μπορούν να έχουν θετικά αποτελέσματα για εκείνες⁶⁷. Θεωρούν πως ο εξοβελισμός κάθε αρνητικού μπορεί να γίνει με κατάρες⁶⁸ γι' αυτό και τις βλέπουμε να προσπαθούν να απομακρύνουν ότι κακό, φτύνοντας⁶⁹, βρίζοντας και βλαστημώντας⁷⁰.

Ο Καρκαβίτσας διεισδύει σε επίπεδα κοινωνικής κριτικής⁷¹ για να αντιπαλέψει την δεισδαιμονία και την αγυρτεία που περικλείουν την ουσία του περιεχομένου. Χαρακτηριστικό είναι ότι τρία από τα πέντε κεφάλαια του έργου, φέρουν τίτλους που παραπέμπουν σε ανάλογα ζητήματα («τα μυστήρια της ζητιανιάς», «τα βότανα», «ο βρικόλακας»). Παρουσιάζει τους εντελώς αμόρφωτους Καραγκούνηδες να γίνονται σκλάβοι όχι μόνο των ισχυρών, αλλά πολύ περισσότερο να υποδουλώνονται σε ένα πλήθος προλήψεων και δεισδαιμονιών⁷². Ο συγγραφέας διατηρεί αποκλειστικά τη σχέση του με τη λαογραφία μέσα από την απεικόνιση των ηθών και εθίμων. Για την

58 Καρκαβίτσας, Α. 1989. *Ο Ζητιάνος*, ό.π. σελ. 107.

59 Καρκαβίτσας, Α. 1989. *Ο Ζητιάνος*, ό.π. σελ. 86.

60 Καρκαβίτσας, Α. 1989. *Ο Ζητιάνος*, ό.π. σελ. 77.

61 Καρκαβίτσας, Α. 1989. *Ο Ζητιάνος*, ό.π. σελ. 86. Κατά τη Τζίνα Πολίτη ο Ζητιάνος διαλέγεται με το ευρύτερο δαρβινικό διακεείμενο και ειδικότερα με την έννοια της φυσικής επιλογής, της επικράτησης των ισχυρών και της εξαφάνισης των ασθενών. Πολίτη, Τ. 2003. «Η παγίδα της μίμησης στο Ζητιάνο του Καρκαβίτσα». *Η Λέξη* 173, σελ. 32.

62 Καρκαβίτσας, Α. 1989. *Ο Ζητιάνος*, ό.π. σελ. 102.

63 Καρκαβίτσας, Α. 1989. *Ο Ζητιάνος*, ό.π. σελ. 93.

64 Καρκαβίτσας, Α. 1989. *Ο Ζητιάνος*, ό.π. σελ. 80.

65 Καρκαβίτσας, Α. 1989. *Ο Ζητιάνος*, ό.π. σελ. 100.

66 Καρκαβίτσας, Α. 1989. *Ο Ζητιάνος*, ό.π. σελ. 89.

67 Καρκαβίτσας, Α. 1989. *Ο Ζητιάνος*, ό.π. σελ. 162.

68 Καρκαβίτσας, Α. 1989. *Ο Ζητιάνος*, ό.π. σελ. 60, 155.

69 Καρκαβίτσας, Α. 1989. *Ο Ζητιάνος*, ό.π. σελ. 51.

70 Καρκαβίτσας, Α. 1989. *Ο Ζητιάνος*, ό.π. σελ. 162.

71 Για τις κοινωνικές ιδέες του Καρκαβίτσα βλ. Τσάκωνας, Γρ, Δ. 1972. *Προβλήματα ελληνικότητας*. Αθήναι, σελ. 200-207.

72 Μπαλάσκας, Κ. 2004. *Ξενάγηση στη Νεοελληνική Πεζογραφία*. Αθήνα, Μεταίχμιο, σελ. 117.

εξυπηρέτηση αυτού του σκοπού επιστρατεύει λαϊκές παροιμιώδης εκφράσεις και παραδοσιακά τραγούδια⁷³.

Πλειάδα λαϊκών δοξασιών συναντά ο αναγνώστης στις σελίδες του Ζητιάνου⁷⁴. Το αναμμένο δαυλί μετά τη δύση του ήλιου έξω από το σπίτι, θεωρείται υπεύθυνο για τη γέννηση κοριτσιών⁷⁵, ενώ για την ομαλή συνέχεια της κύησης γίνεται σταύρωμα της κοιλιάς της εγγύου από ηλικιωμένη ενάντια στο κακό μάτι⁷⁶. Πλουσιώτατη είναι η συλλογή του Τζιριτόκωστα σε βότανα: Σερνικοβότανο⁷⁷, Αγαπόχορτο⁷⁸, Στερφοβότανο⁷⁹, Θηλυκοβότανο⁸⁰, Φιδόχορτο⁸¹, Σιδερόχορτο⁸² που με τις υπερφυσικές τους δυνατότητες, ερεθίζουν τη λαϊκή ψυχή.

Κυρίαρχη παρουσία στο κείμενο κατέχουν οι αναφορές σε εκτός λογικής πλάσματα όπως «στοιχειά»⁸³, «νεράιδες»⁸⁴ και «βρικόλακες»⁸⁵ και ο υστερικός φόβος των κατοίκων. Ο συγγραφέας σατιρίζει τη δεισιδαιμονία των Καραγκούνηδων που τους ωθεί στο πρωτόγονο μέσο καταπολέμησης του κακού τη μαγεία. Κυρίαρχη μορφή είναι ο ευφυής ζητιάνος: «*Ο Τζιριτόκωστας γνώριζε πολύ καλά τη μαγική επιρροή που έχουν στις γυναίκες τα μυστήρια και τα σύμβολα*» και «*Ο Ζητιάνος όμως ούτε τα μάγια του πίστευε αλλ' ούτε και το βρικόλακισμα του παραγιού του. Ποτέ τέτοιες προλήψεις δεν εκόλλησαν στο θετικό του πνεύμα*⁸⁶.»

Ο Ζητιάνος εκτυλίσσεται σε μια κοινωνία μεταβατική, αντιμέτωπη με αστικές και εκσυγχρονιστικές τάσεις. Ο Καρκαβίτσας λαχταρά για ανθρωπισμό, φιλοπατρία και αναδεικνύει τις προοδευτικές για την εποχή του θέσεις⁸⁷: «*Τώρα το λένουν Ελλάδα. Έχουμε Σύνταγμα!*⁸⁸». Η θέση του συγγραφέα είναι ότι σε μια αναπτυσσόμενη κοινωνία ο επιτήδειος Κραβαρίτης δε θα είχε θέση⁸⁹ και καταλογίζει στους αγρότες μέρος της

73 «*Θεός χωρέσ' τη μάνα σου δως μου λιγάκι αλεύρι[...] εκείνος που ελεεί φτωχό δανείζει το Θεό*», «*Κάθε μακαράς και το ξυλοφήλι του*□». Καρκαβίτσας, Α. 1989. *Ο Ζητιάνος*, ό.π. σελ. 41, 80.

74 Ενδιαφέρουσες πληροφορίες για τα λαογραφικά στοιχεία στο έργο του Καρκαβίτσα συναντά ο αναγνώστης στις μελέτες: α) Σπυριδάκης, Γ. 1951. Ο Καρκαβίτσας ως λαογράφος. *Ελληνική Δημιουργία*, 8, σελ. 45-49 και β) Μπαλούμης, Γ, Ε. 1984. *Η λειτουργία του λαογραφικού στοιχείου στο έργο του Α. Καρκαβίτσα*. Αθήνα, Εκπαιδευτήρια Κωστέα – Γείτονα.

75 Καρκαβίτσας, Α. 1989. *Ο Ζητιάνος*, ό.π. σελ. 60.

76 Καρκαβίτσας, Α. 1989. *Ο Ζητιάνος*, ό.π. σελ. 97.

77 Καρκαβίτσας, Α. 1989. *Ο Ζητιάνος*, ό.π. σελ. 79, 83, 93.

78 Καρκαβίτσας, Α. 1989. *Ο Ζητιάνος*, ό.π. σελ. 83.

79 Καρκαβίτσας, Α. 1989. *Ο Ζητιάνος*, ό.π. σελ. 86, 87.

80 Καρκαβίτσας, Α. 1989. *Ο Ζητιάνος*, ό.π. σελ. 88.

81 Καρκαβίτσας, Α. 1989. *Ο Ζητιάνος*, ό.π. σελ. 80.

82 Καρκαβίτσας, Α. 1989. *Ο Ζητιάνος*, ό.π. σελ. 80.

83 Καρκαβίτσας, Α. 1989. *Ο Ζητιάνος*, ό.π. σελ. 162.

84 Καρκαβίτσας, Α. 1989. *Ο Ζητιάνος*, ό.π. σελ. 83.

85 Καρκαβίτσας, Α. 1989. *Ο Ζητιάνος*, ό.π. σελ. 140.

86 Καρκαβίτσας, Α. 1989. *Ο Ζητιάνος*, ό.π. σελ. 141.

87 «*Είναι περίεργο ότι ο εθνικιστής και αντιβενιζελικός Καρκαβίτσας, παρουσιάζει στο έργο του - ιδίως στο Ζητιάνο - προοδευτικές κοινωνικές θέσεις, που μόνο σ' έναν καθαρόαιμο σοσιαλιστή θα ήταν φυσικό να υπάρχουν*». Στεργιόπουλος, Κ. 1986. *Περιδιαβάζοντας. Τόμος Β' . Στο χώρο της παλιάς πεζογραφίας μας*. Αθήνα, Κέδρος, σελ.131.

88 Καρκαβίτσας, Α. 1989. *Ο Ζητιάνος*, ό.π. σελ. 13.

89 «*Σύγκρινε την άδολη και αρχοντική φιλοξενία του τόπου του, τον γελαστόν και ανοιχτόκαρδον χαρακτήρα των συμπατριωτών του με τον αφιλόξενο και φοβισμένον πάντοτε χαρακτήρα των Καραγκούνηδων*». Καρκαβίτσας, Α. 1989. *Ο Ζητιάνος*, ό.π. σελ. 26.

ευθύνης για το αδιέξοδο της κοινωνίας τους: «Φαγωθήτε ζωντόβολα! [...] Δεν σας φτάνει η δυστυχία της ζωής, θέλτε να την μεγαλώνετε και με τα πάθη σας⁹⁰».

Το τελευταίο μέρος της νουβέλας έχει τον τίτλο *Δικαιοσύνη*. Καθένας δέχεται την τιμωρία που του αναλογεί σύμφωνα με τους αρχέγονους νόμους. Όλοι πληρώνουν για τη δεισιδαιμονία και την ανηθικότητα που στηλιτεύεται. Ο Τζιριτόκωστας, η κυρίαρχη μορφή του έργου, αποχωρεί θριαμβευτής για να συνεχίσει το έργο του⁹¹. Παρότι εμφανίζεται στα μάτια των Καραγκούνηδων ως ανυπεράσπιστο θύμα, στην πραγματικότητα είναι ένας ανώτερος μηχανισμός που η ζωή του δίδαξε πώς να παρατηρεί και να ελέγχει τις ανθρώπινες αδυναμίες⁹². Όπως υπογραμμίζει ο Απ. Σαχίνης «είναι μια ενσυνείδητη δύναμη του κακού που γνωρίζει πως πράττει το κακό⁹³». Το τέλος της αφήγησης τον δικαιώνει και τον οδηγεί στη λύτρωση. Η ηθική έχει εκλείψει από μια κοινωνία που αδυνατεί να αντιμετωπίσει τα προβλήματα της.

Μελετώντας ανάλογα τον Μ. Καραγάτση παρατηρούμε ότι βασικό χαρακτηριστικό των νεανικών του έργων, είναι η αγάπη των τόπων. Δεσπόζουσα θέση εδώ κατέχει το θεσσαλικό τοπίο κυρίως ο κάμπος και τα χωριά του αλλά και ο Όλυμπος, η Λάρισα, ο Τύρναβος και η Ραψάνη⁹⁴. Ο συνταγματάρχης του τσαρικού στρατού Νταβίντ Μπορίσιτς Λιάπκιν ξεπέφτει μετά την Οκτωβριανή επανάσταση, αληθινό ναυάγιο στην Αθήνα και καταλήγει να διοριστεί στη Λάρισα επιστάτης του σταθμού επιβητόρων της Γεωργικής Σχολής. Εκεί «μεταφτευμένος γόνιμα στα λιπαρά και καρπερά χώματα του θεσσαλικού κάμπου, ζει δυνατά σαν ένα κομμάτι της φύσης, πίνει, ερωτεύεται, σκοτώνει, δέρνει τη γυναίκα του, με το πρόσχημα της νοσταλγίας όλ' αυτά, μα με αληθινή αφορμή την παρόρμηση της γερής ιδιοσυγκρασίας του⁹⁵».

Ο Λιάπκιν βιώνει την αφόρητη μοναξιά μέσα στην υποκρισία μιας κοινωνίας που απεχθανόταν⁹⁶ και τελικά συντριβεται από τις αδυναμίες του. Στο έργο αυτό ο συγγραφέας, αντί να μεταφερθεί ο ίδιος σε ξένους τόπους, ακολούθησε την αντίθετη οδό, φέρνοντας ένα ξένης καταγωγής πρόσωπο στον ελληνικό χώρο⁹⁷. Συχνά σε κείμενα του Καραγάτση οι ήρωές είναι αλλοδαποί που έρχονται στην Ελλάδα, εγκλιματίζονται, πετυχαίνουν, αλλά καταλήγουν στην αποτυχία και την καταστροφή, επειδή ζουν σε μια χώρα χωρίς να ενσωματώνονται πραγματικά σ' αυτήν.

Η μικρή κοινωνία της Λάρισας ασχολείται με τον Λιάπκιν όχι μόνον γιατί ταραίζει τα λιμνάζοντα ύδατα στη μονότονη, πληκτική και περιορισμένη ζωή της επαρχίας, αλλά γιατί καθένας, έστω κι αν δεν τολμά να τ' ομολογήσει, επιθυμεί να είχε προικιστεί με τον ψυχισμό και την ιδιοσυγκρασία του. Όλες του τις κατακτήσεις στη σταδιοδρομία του και στον έρωτα, ο Λιάπκιν δε θα τις απολαύσει, γιατί δεν υπάρχει μέσα του η δυνατότητα να

90 Καρκαβίτσας, Α. 1989. *Ο Ζητιάνος*, ό.π. σελ. 128.

91 «Ο Τζιριτόκωστας είναι ο έλλην πολιτικός, ο έλλην επιστήμων, ο έλλην χρηματιστής ή έμπορος, ο ολέθριος "έξυπνος" Ρωμής της εποχής μας, ο εκμεταλλεζόμενος την ευπιστίαν και την αφέλειαν του πλήθους, αμείλικτος όταν πρόκειται δια την πεντάραν, χαμερπής προ του ισχυρού, οπισθόβουλος, αεικίνητος, δόλιος άνθρωπος χωρίς οίκτον, χωρίς ιερόν και όσιον, αδηφάγος και άθλιος και νικητής». Πολίτης, Φ. 1951. Ο Καρκαβίτσας. *Ελληνική Δημιουργία*, 8, σελ. 27-28.

92 Καρκαβίτσας, Α. 1989. *Ο Ζητιάνος*, ό.π. σελ. 80, 81.

93 Σαχίνης, Α. 1997. *Το νεοελληνικό μυθιστόρημα*. Αθήνα, Εστία, σελ. 175.

94 Αθανασόπουλος, Β. 2000, «Από τα νεανικά στα ώριμα κείμενα». *Επτά Ημέρες της Καθημερινής*, 16/04/2000, σελ. 12.

95 Καραντώνης, Α. 1992. *Πεζογράφοι και πεζογραφήματα της Γενιάς του '30*. Αθήνα, Παπαδήμας, σελ. 142.

96 Κοκκινάκη, Ν. 2004. *Μ. Καραγάτσης. Ο συγγραφέας και τα λογοτεχνικά προσώπια*. Αθήνα, Σαββάλας, σελ. 28.

97 Vittì, Μ. 1984. Η Γενιά του '30. *Ιδεολογία και μορφή*. Αθήνα, Ερμής, σελ.343.

ηρεμήσει, γιατί πάντα τον ωθεί η σπασμωδικότητα. Θα συνδεθεί με μια ασήμαντη γυναίκα, την οποία θα απατά, αλλ' από την οποία δε θα απομακρυνθεί, γιατί δεν αισθάνεται ότι μια αλλαγή θα του προσκόμιζε κάτι που θα τη δικαιολογούσε. Θα ζήσει μαζί της σ' ένα άχαρο σπίτι κι ο θάνατός του θα δώσει την κατάληξη μιας γελοιογραφίας στο σπαταλημένο του δυναμισμό.

Πολλές από τις κοινωνικές αναπαραστάσεις του Ζητιάνου θα συναντήσουμε και στο Συνταγματάρχη Λιάπκιν, μόνο που εδώ το περιβάλλον είναι πιο αστικό και έχουν γίνει βήματα εκσυγχρονισμού. Η κοσμική ζωή της Λάρισας, με κυριακάτικες οικογενειακές εξόδους⁹⁸ στο πάρκο Αλκαζάρ, ζαχαροπλαστεία⁹⁹ με ορχήστρα¹⁰⁰ και καφενεία για ρομαντικά ζευγαράκια¹⁰¹, αποδίδει τον παλμό της πόλης. Δεξιώσεις¹⁰² και χοροεσπερίδες¹⁰³ σε σαλόνια της υψηλής κοινωνίας με λαϊκά τραγούδια¹⁰⁴, είναι αρκετά συχνές. Εικόνες που σήμερα έχουν χαθεί όπως του λούστρου¹⁰⁵, των γαλατάδικων¹⁰⁶, του εβραϊκού μαχαλά¹⁰⁷, του βωβού κινηματογράφου¹⁰⁸ αλλά και των μόνιππων¹⁰⁹, αποτελούν νοσταλγικές πινελιές των αρχών του Μεσοπολέμου.

Πρόκειται για μια εύπορη κοινωνία¹¹⁰ που εμφανίζεται να δέχεται το ξένο, το διαφορετικό¹¹¹ και βασίζει την ανάπτυξη στην αγροτική της οικονομία. Αποτύπωση αυτής της ευμάρειας αποτελεί το πασίγνωστο Λαρισινό παζάρι¹¹² και οι δραστηριότητες που αναπτύσσονται σ' αυτό¹¹³ αλλά και η καινοτόμος μηχανική καλλιέργεια με τρακτέρ¹¹⁴. Οι εικόνες με τα αμάξια και τα κάρα¹¹⁵ για τις ανάγκες των καθημερινών μετακινήσεων, δίνουν σιγά σιγά τη θέση τους στα αυτοκίνητα και τα λεωφορεία¹¹⁶.

Το ότι διαβάζεται πολύ ο Καραγάτσης ως σήμερα, οφείλεται στην πλούσια δημιουργική του φαντασία και στον έντονο ρεαλισμό του, καθώς είναι ένας οξύτατος παρατηρητής της πραγματικότητας, χωρίς ψευδαισθήσεις. Ο συγγραφέας δεν προβάλλει μια εξιδανικευμένη κατάσταση του αστικού χώρου και της υπαίθρου της Θεσσαλίας¹¹⁷. Πολλά από τα κακώς κείμενα τα οποία στηλίτευσε ο Καρκαβίτσας πριν 4 δεκαετίες, παρατηρούμε ότι εξακολουθούν να επιβιώνουν σε μια δύσκολη ιστορικά συγκυρία με τη Μικτή Ελληνοτουρκική Επιτροπή Ανταλλαγής Πληθυσμών¹¹⁸ να δραστηριοποιείται.

---

98 Καραγάτσης, Μ. 2008. *Ο Συνταγματάρχης Λιάπκιν*. Αθήνα, Εστία²², σελ. 171, 172.

99 Καραγάτσης, Μ. 2008. *Ο Συνταγματάρχης Λιάπκιν*, ό. π., σελ. 114.

100 Καραγάτσης, Μ. 2008. *Ο Συνταγματάρχης Λιάπκιν*, ό. π., σελ. 193.

101 Καραγάτσης, Μ. 2008. *Ο Συνταγματάρχης Λιάπκιν*, ό. π., σελ. 127.

102 Καραγάτσης, Μ. 2008. *Ο Συνταγματάρχης Λιάπκιν*, ό. π., σελ. 39.

103 Καραγάτσης, Μ. 2008. *Ο Συνταγματάρχης Λιάπκιν*, ό. π., σελ. 42.

104 Καραγάτσης, Μ. 2008. *Ο Συνταγματάρχης Λιάπκιν*, ό. π., σελ. 225, 226.

105 Καραγάτσης, Μ. 2008. *Ο Συνταγματάρχης Λιάπκιν*, ό. π., σελ. 103.

106 Καραγάτσης, Μ. 2008. *Ο Συνταγματάρχης Λιάπκιν*, ό. π., σελ. 105.

107 Καραγάτσης, Μ. 2008. *Ο Συνταγματάρχης Λιάπκιν*, ό. π., σελ. 118.

108 Καραγάτσης, Μ. 2008. *Ο Συνταγματάρχης Λιάπκιν*, ό. π., σελ. 171.

109 Καραγάτσης, Μ. 2008. *Ο Συνταγματάρχης Λιάπκιν*, ό. π., σελ. 203.

110 Καραγάτσης, Μ. 2008. *Ο Συνταγματάρχης Λιάπκιν*, ό. π., σελ. 36.

111 Καραγάτσης, Μ. 2008. *Ο Συνταγματάρχης Λιάπκιν*, ό. π., σελ. 37, 112.

112 Καραγάτσης, Μ. 2008. *Ο Συνταγματάρχης Λιάπκιν*, ό. π., σελ. 34, 35.

113 Καραγάτσης, Μ. 2008. *Ο Συνταγματάρχης Λιάπκιν*, ό. π., σελ. 233, 240.

114 Καραγάτσης, Μ. 2008. *Ο Συνταγματάρχης Λιάπκιν*, ό. π., σελ. 31.

115 Καραγάτσης, Μ. 2008. *Ο Συνταγματάρχης Λιάπκιν*, ό. π., σελ. 28, 39.

116 Καραγάτσης, Μ. 2008. *Ο Συνταγματάρχης Λιάπκιν*, ό. π., σελ. 171.

117 Για τη μελέτη της Λογοτεχνίας της πόλης και της σχέσης αστικού χώρου – υπαίθρου

βλ. Τσιριμώκου, Λ. 2000, *Εσωτερική ταχύτητα. Δοκίμια για τη Λογοτεχνία*. Αθήνα, Άγρα, σελ. 73-112.

118 Καραγάτσης, Μ. 2008. *Ο Συνταγματάρχης Λιάπκιν*, ό. π., σελ. 111.

Δυσάρεστα φαινόμενα όπως η ληστοκρατία ως τα περίχωρα της Λάρισας¹¹⁹ αλλά και το λαθρεμπόριο καπνού στα Καραγκουνοχώρια του κάμπου¹²⁰, δεν έχουν εκλείψει. Ο τζόγος ακμάζει με αναφορές στη χαρτοπαιξία¹²¹ και στα ζάρια¹²² ενώ στον κοινωνικό σχολιασμό επιδίδονται οι γεροντότεροι¹²³. Στο Συνταγματάρχη Λιάπκιν προβάλλεται αναλυτικά το θέμα της λειτουργίας πορνείων σε γειτονιά της Λάρισας¹²⁴, τα Ταμπάκια¹²⁵ και της αποβολής με τη χρήση βοτάνων¹²⁶, σε μια κοινωνία που εθελουφλεί μπροστά σε προβλήματα υπαρκτά. Στην ψευδοθηκιστική τάση που χαρακτηρίζει κοινωνίες με μικροαστική νοοτροπία, εντάσσεται η διαπόμευση της μοιχαλίδας¹²⁷ και η κοινωνική υποκρισία φτάνει στο απόγειό της με τις ιερόδουλες¹²⁸ να την υβρίζουν¹²⁹.

Βαριά είναι η ατμόσφαιρα που επικρατεί και στη ύπαιθρο, με την ελονοσία¹³⁰ να ταλανίζει τους Καραγκούνηδες¹³¹ λόγω του ανθυγιεινού κλίματος. Οι τελευταίοι παρουσιάζονται ελάχιστα κοινωνικοί, φοβισμένοι και δύσπιστοι¹³², έναντι των αξιωματούχων. Εξακολουθούν να πιστεύουν σε υπερκόσμιες δυνάμεις¹³³ και φαντάσματα¹³⁴, ενώ το μορφωτικό τους επίπεδο είναι χαμηλό.

Αντίθετα στον τότε αγροτικό συνοικισμό της Φιλιπούπολης, οι κάτοικοι που παρουσιάζονται ως «καλοί, γεροί δουλευτάδες και μαζεμένοι νοικοκυραίοι» είναι πιο κοινωνικοί και διασκεδάζουν σε ταβέρνες¹³⁵. Στα κύρια χαρακτηριστικά που αποδίδει στις γυναίκες της ημιαστικής αυτής περιοχής ο Καραγάτσης, είναι η ελευθερία των σεξουαλικών ηθών¹³⁶. Τις παρουσιάζει όμορφες και φιλελεύθερες¹³⁷, αλληλοκαλυπτόμενες στις ερωτικές τους απιστίες¹³⁸. Επίσης παρατηρούμε πως η προκλητική συμπεριφορά της μητέρας και η κοινωνική κριτική που επισύρει, οδηγεί τα παιδιά της σε εσωτερική και εξωτερική μετανάστευση (Λάρισα και Αμερική¹³⁹).

---

119 Καραγάτσης, Μ. 2008. *Ο Συνταγματάρχης Λιάπκιν*, ό. π., σελ. 137.

120 Καραγάτσης, Μ. 2008. *Ο Συνταγματάρχης Λιάπκιν*, ό. π., σελ. 35.

121 Καραγάτσης, Μ. 2008. *Ο Συνταγματάρχης Λιάπκιν*, ό. π., σελ. 42, 43.

122 Καραγάτσης, Μ. 2008. *Ο Συνταγματάρχης Λιάπκιν*, ό. π., σελ. 80.

123 Καραγάτσης, Μ. 2008. *Ο Συνταγματάρχης Λιάπκιν*, ό. π., σελ. 115.

124 Καραγάτσης, Μ. 2008. *Ο Συνταγματάρχης Λιάπκιν*, ό. π., σελ. 70, 89.

125 Καραγάτσης, Μ. 2008. *Ο Συνταγματάρχης Λιάπκιν*, ό. π., σελ. 87.

126 Καραγάτσης, Μ. 2008. *Ο Συνταγματάρχης Λιάπκιν*, ό. π., σελ. 73.

127 Καραγάτσης, Μ. 2008. *Ο Συνταγματάρχης Λιάπκιν*, ό. π., σελ. 117.

128 Καραγάτσης, Μ. 2008. *Ο Συνταγματάρχης Λιάπκιν*, ό. π., σελ. 118, 119.

129 «Πόρνες ή σύζυγοι ανδρών της ευπόληπτης λαρισίνης κοινωνίας, πλήθος μαινάδων έτοιμων να κατασπαράξουν τη μοιχαλίδα, γιατί ωθούνται από ερωτική στέρηση, από μαραζωμένα και αποστεγνώμενα ερωτικά ένστικτα, σχηματίζουν μια πινακοθήκη προσώπων που κυβερνώνται και καθοδηγούνται από τα σκιρτήματα και τις επιταγές μιας διψασμένης ή πρόωρα απονεκρωμένης σάρκας» Μικέ, Μ. 2000, «Οι γυναίκες και ο έρωτας». *Επτά Ημέρες της Καθημερινής*, 16/04/2000, σελ. 18.

130 Καραγάτσης, Μ. 2008. *Ο Συνταγματάρχης Λιάπκιν*, ό. π., σελ. 76, 93.

131 Ανάλογες εικόνες και στάση ζωής από τους Καραγκούνηδες συναντάμε και στο *Μπουρίνι* του Καραγάτση, βλ. σχετ. Φιλίππιδης, Σ, Ν. 1997. *Τόποι*. Αθήνα, Καστανιώτης, σελ. 97-128.

132 Καραγάτσης, Μ. 2008. *Ο Συνταγματάρχης Λιάπκιν*, ό. π., σελ. 183.

133 Καραγάτσης, Μ. 2008. *Ο Συνταγματάρχης Λιάπκιν*, ό. π., σελ. 143.

134 Καραγάτσης, Μ. 2008. *Ο Συνταγματάρχης Λιάπκιν*, ό. π., σελ. 99.

135 Καραγάτσης, Μ. 2008. *Ο Συνταγματάρχης Λιάπκιν*, ό. π., σελ. 88.

136 Μικέ, Μ. 2000, «Οι γυναίκες και ο έρωτας», ό. π., σελ. 18.

137 Καραγάτσης, Μ. 2008. *Ο Συνταγματάρχης Λιάπκιν*, ό. π., σελ. 10.

138 Καραγάτσης, Μ. 2008. *Ο Συνταγματάρχης Λιάπκιν*, ό. π., σελ. 11.

139 Καραγάτσης, Μ. 2008. *Ο Συνταγματάρχης Λιάπκιν*, ό. π., σελ. 69.

Εμβληματική φυσιογνωμία του Καραγάτση στο εν λόγω έργο, στους αντίποδες του Τζιριτόκωστα, είναι ο γιατρός Ευαγγελίδης με δράση στα Καραγκουνοχώρια. Εκμεταλλευόμενος την απαξιώτικη στάση των ντόπιων απέναντι στην Ιατρική και τα φάρμακα, αποδίδει τις διάφορες αρρώστιες σε προλήψεις, όπως π.χ. στη Βασκανία¹⁴⁰. Χρησιμοποιώντας οπτικά τρύνκα καταφέρνει να πείσει τους χωρικούς, πως η ασθένεια είναι σύμφυτη με το κακό μάτι. Για φαρμακευτική αγωγή παρέχει χάπια από υποτιθέμενα σπάνια βότανα¹⁴¹, που περιέχουν όμως τις ενδεδειγμένες επιστημονικά θεραπευτικές ουσίες, για κάθε περίπτωση. Ακόμα και για τις ενέσεις υιοθετεί το υποτιθέμενα μαγικό τσίμπημα¹⁴². Η κατάθεσή του είναι αποκαλυπτική: «Τι θέλετε να κάνω κύριε; μου είπε κάποτε. Η πολιτιστική στάθμη του Καραγκούνη είναι πολύ χαμηλή. Να του πεις πνευμονία, ελονοσία, αλλεργία ή εντερική λοίμωξη; Σε κοιτάει με ειρωνική δυσπιστία, και τα φάρμακά σου τα ρίχνει στη γούρνα όπου αφοδεύει. Αν του πεις όμως βάσκαμα και τα παρόμοια, ανεβαίνεις ραγδαία στην υπόληψή του. Τα ματζουνοβότανα τα θεωρεί πανάκεια, τα πληρώνει όσο - όσο... Τον πρώτο καιρό έως και ιδεολόγος ήμουν, προσπάθησα να τους διαφωτίσω με τα νάματα της επιστήμης... Α, ναι! Είδα το χάρο της πείνας με τα μάτια μου. Σοφίστικα λοιπόν το τέχνασμα του μπουκαλιού με τη διάφανη διάλυση του νιτρικού αργύρου, που μαυρίζει όταν μείνει κάμποσην ώρα στο φως. Όσο για το μαγικό ματζούνι, είναι ανάλογο με την αρρώστεια που διέγνωσα: κινίνο, ασπιρίνη, λαύδανο, βισμούθιο, καλόμελι κι όλη η φαρμακολογία...». Η μορφή του Ευαγγελίδη, αποτελεί την απάντηση του συγγραφέα στο σκοταδισμό, την αμάθεια και τις δεισιδαιμονίες της υπαίθρου, τη νίκη της γνώσης, στην πλάνη της υστεροβουλίας και της ωφελιμιστικής διάθεσης του Ζητιάνου, σε μια κοινωνία που αλλάζει.

Σε μια γενική θεώρηση παρατηρούμε ότι ο κόσμος του Καραγάτση δεν έχει αναπαραχθεί με έναν ευθύγραμμο ρεαλισμό μέσα στα πλαίσια της ηθογραφίας, ούτε καν με γνώμονα την κοινωνική αληθοφάνεια. Οι ήρωες και οι συγκρούσεις τους χωρίς να έχουν μεγάλη σχέση με όσα κοινωνικά τεκταίνονται, διαθέτουν περισσότερο μια αύρα λογοτεχνίας. Αυτή είναι απόρροια μιας γόνιμης φαντασίας, η οποία δε χρειάζεται ως άμεσο δάνειο την απλή αναπαράσταση για να είναι αποτελεσματική¹⁴³. Αντίστοιχα ο Καρκαβίτσας αξιοποιεί τη μελέτη του λαϊκού βίου¹⁴⁴, για σκοπούς πέραν της ρεαλιστικής περιγραφής. Θέλει να τραβήξει το ενδιαφέρον της κοινής γνώμης για τη δυσχερή θέση των δουλοπάροικων της Θεσσαλίας, τις συνέπειες της διαφθοράς των δημοσίων υπηρεσιών και την ανάγκη για κοινωνική μεταρρύθμιση, χρησιμοποιώντας την υπερβολή και τη σάτιρα. Προσαρμόζοντας τις ιδέες του Ζολά στα ελληνικά δεδομένα ερμηνεύει τη ζωή της υπαίθρου. Βέβαια σε κάθε περίπτωση δε θα πρέπει να παραγνωρίζουμε την ιστορική και λαογραφική διάσταση των λογοτεχνικών κειμένων που αποτελεί κριτήριο για τη συστηματική μελέτη και διάσωση της πολιτιστικής κληρονομιάς.

140 Καραγάτσης, Μ. 2008. *Ο Συνταγματάρχης Λιάπκιν*, ό. π., σελ. 97.

141 Καραγάτσης, Μ. 2008. *Ο Συνταγματάρχης Λιάπκιν*, ό. π., σελ. 98.

142 Καραγάτσης, Μ. 2008. *Ο Συνταγματάρχης Λιάπκιν*, ό. π., σελ. 99.

143 «Πότε ρεαλιστής και πότε λυρικός, πότε ενδοστρεφής και πότε σατιρικός ή και ευτράπελος, αλλά πάντοτε μοραλιστής στο βάθος, στάθηκε ένας από τους οξύτερους παρατηρητές και ελεγκτές της νεοελληνικής, αστικής ιδίως, κοινωνίας». Σαββίδης, Γ, Π. 1981. «Μυθιστοριογράφος και ρεαλιστής», *Τετράδια «Ευθύνης»* 14, σελ. 143-144.

144 Όπως σημειώνει ο Αργ. Εφταλιώτης το 1894 είναι από τους πρώτους μαζί με τον Ξενόπουλο που απομακρύνονται από «το φράγκικο ρομάντζο και παρουσιάζουν ιστορίες ρωμαίικες». Μαρκάκης, Π. 1951. «Οι πρώτες κρίσεις για το έργο του Ξενόπουλου». *Νέα Εστία* 587, σελ.49.

Βιβλιογραφία

- 1) Αθανασόπουλος, Β. 2000, «Από τα νεανικά στα ώριμα κείμενα». *Επτά Ημέρες της Καθημερινής*, 16/04/2000.
- 2) Βεργόπουλος, Κ. 1975. *Το αγροτικό ζήτημα στην Ελλάδα. Το πρόβλημα της κοινωνικής ενσωμάτωσης της γεωργίας*. Αθήνα, Εξάντας³.
- 3) *Δελτίον της Εστίας*, αριθ. 333, 15 Μαΐου 1883.
- 4) Καραγάτσης, Μ. 2003. *Περιπλάνηση στον κόσμο. Ταξιδιωτικές εντυπώσεις*. Αθήνα, Εστία⁴.
- 5) Καραγάτσης, Μ. 2008. *Ο Συνταγματάρχης Λιάπκιν*. Αθήνα, Εστία²².
- 6) Καραντώνης, Α. 1981. *Κριτικά*. Αθήνα.
- 7) Καραντώνης, Α. 1992. *Πεζογράφοι και πεζογραφήματα της Γενιάς του '30*. Αθήνα, Παπαδήμας.
- 8) Καρκαβίτσας, Α. 1989. *Ο Ζητιάνος*. Αθήνα, Εστία.
- 9) Κοκκινάκη, Ν. 2004. *Μ. Καραγάτσης. Ο συγγραφέας και τα λογοτεχνικά προσώπεία*. Αθήνα, Σαββάλας.
- 10) Μαρκάκης, Π. 1951. «Οι πρώτες κρίσεις για το έργο του Ξενοπούλου». *Νέα Εστία* 587.
- 11) Μαστροδημήτρης, Π, Δ. 1980. *Ο Ζητιάνος του Καρκαβίτσα*. Αθήνα, Καρδαμίτσας.
- 12) Μαστροδημήτρης, Π, Δ. 1984. *Νεοελληνικά. Μελέτες και άρθρα*. Τόμ. Β'. Αθήνα, Γνώση.
- 13) Μικέ, Μ. 2000, «Οι γυναίκες και ο έρωτας». *Επτά Ημέρες της Καθημερινής*, 16/04/2000.
- 14) Μπαλάσκας, Κ. 2004. *Ξενάγηση στη Νεοελληνική Πεζογραφία*. Αθήνα, Μεταίχμιο.
- 15) Μπαλουμής, Γ, Ε. 1984. *Η λειτουργία του λαογραφικού στοιχείου στο έργο του Α. Καρκαβίτσα*. Αθήνα, Εκπαιδευτήρια Κωστέα – Γείτονα.
- 16) Μπαλούμης, Ε. 1999. *Ανδρέας Καρκαβίτσας. Ο ανατόμος της λαϊκής κοινότητας*. Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.
- 17) Παπαθανασόπουλος, Θ. 1990. "Ο αληθινός "Ζητιάνος" του Καρκαβίτσα". *Νέα Εστία* 1517.
- 18) Παρορίτης, Κ. «Ανδρέας Καρκαβίτσας», στο Μαστροδημήτρης, Π.Δ. 1980. *Ο Ζητιάνος του Καρκαβίτσα*, Αθήνα, Καρδαμίτσας.
- 19) Πολίτη, Τ. 2003. "Η παγίδα της μίμησης στο Ζητιάνο του Καρκαβίτσα". *Η Λέξη* 173.
- 20) Πολίτης, Φ. 1951. Ο Καρκαβίτσας. *Ελληνική Δημιουργία*, 8.
- 21) Πολίτου - Μαρμαρινού, Ε. 1987. «Ηθογραφία». Στο *Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα*, τόμ. 26. Αθήνα.
- 22) Σαββίδης, Γ, Π. 1981. «Μυθιστοριογράφος και ρεαλιστής», *Τετράδια «Ευθύνης»* 14.
- 23) Σαχίνης, Α. 1997. *Το νεοελληνικό μυθιστόρημα*. Αθήνα, Εστία.
- 24) Σουρής, Γ. 1897. *Ο Ρωμηός*, 22/11/1897.
- 25) Σπυριδάκης, Γ. 1951. Ο Καρκαβίτσας ως λαογράφος. *Ελληνική Δημιουργία*, 8.
- 26) Σταυροπούλου, Έ. 1997. «Ανδρέας Καρκαβίτσας». Στο *Η παλαιότερη πεζογραφία μας - Από τις αρχές της ως τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο (1880-1900)*. Αθήνα, Σοκόλης.
- 27) Στεργιάπουλος, Κ. 1986. *Περιδιαβάζοντας. Τόμος Β'.* Στο *χώρο της παλιάς πεζογραφίας μας*. Αθήνα, Κέδρος.
- 28) Τσάκωνας, Γρ, Δ. 1972. *Προβλήματα ελληνικότητας*. Αθήνα.
- 29) Τσιριμώκου, Λ. 2000, *Εσωτερική ταχύτητα. Δοκίμια για τη Λογοτεχνία*. Αθήνα, Άγρα.
- 30) Φιλίππιδης, Σ, Ν. 1997. *Τόποι*, Αθήνα. Καστανιώτης.
- 31) Ψύρρας, Θ. 2010. *Κιλελέρ, στον ήλιο μοίρα*. Αθήνα, Μεταίχμιο.
- 32) Vittì, Μ. 1984. Η Γενιά του '30. *Ιδεολογία και μορφή*. Αθήνα, Ερμής.
- 33) Vittì, Μ. 1991. *Ιδεολογική λειτουργία της ελληνικής ηθογραφίας*, Αθήνα, Κέδρος³.
- 34) Vittì, Μ. 2003. *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*. Αθήνα, Οδυσσέας.